

MINIATURES I FRAGMENTES LITÚRGICS INÈDITS DE L'ARXIU CAPITULAR DE TARRAGONA

En un missal manuscrit de l'Arxiu capitular de la Seu de Tarragona i en el lloc corresponent a l'inici del cànon (fol. 4), es troben relligats dos fulls d'un còdex més antic, interessantíssims per les miniatures i pels fragments litúrgics que contenen¹.

DESCRIPCIÓ DEL MISSAL. — És un llibre de pergami, que consta de 34 folis de 225×190 mm.; manquen els dos primers fulls del primer quadern i el quadern o fulls, — que potser només eren dos, — de la primera lligada.

És escrit en caràcters gòtics de principis del segle xv, amb les inicials senzilles en blau i en vermell.

El text comença amb les oracions de l'ofertori, — diferents en part de les del missal romà —², i segueixen els prefacis: comú, de la Verge, de Nadal, de Pasqua, de l'Ascensió, de Pentecosta, — aquests quatre últims amb les corresponents variants del cànon, — de la Sma. Trinitat, de Sta. Creu i dels Apòstols. Després del cànon hi ha les següents misses: "officium missae defunctorum", amb les diverses lliçons de les epístoles i evangelis i oracions segons les circumstàncies de l'ofici, disposades per separat; i segueixen amb l'ordre ordinari de la missa, l'"officium in honorem gloriose Virginis Marie", "In die natalis Domini", — només la missa tercera amb l'epístola de la segona, — dues "in honorem beate Marie", — per al temps de Nadal, i per al temps d'Advent, — "in die Epiphannie Domini", "in die sancto Pasche", "in die Ascensionis Domini", "in honorem sancti Spiritus", "in honorem sancte Trinitatis", "in honorem sancte Crucis", "in honorem sancti Michaelis", "missa pro peccatis", "officium sanitatis"; "ordo qualiter consecrantur nupcie", "benedictio ad secundas nupcias", — ambdues amb pre-

¹ Som obligats d'expressar ací la nostra gratitud a M. Serra i Vilaró, qui descobrí aquests fulls i els posà en nostres mans per a la publicació.

² Les hem trobades iguals i gairebé en el mateix ordre en un missal de la mateixa època procedent de Cardona. Vegeu-ne una descripció en *Anul. sacra Tarrac.* 6(1930)296-300.

faci propiri,—“alia missa sancte Marie”, “missa pro salute vivorum et requiem defunctorum”, “missa sancti Augustini pro vivis et mortuis”, “missa in commemorationem beate Marie et sanctorum omnium”, “pro pluvia postulanda”, “missa pro seipso”, “missa pro repellendis pravis cogitationibus”, i “missa pro peccatis”; les vuit últimes o de després dels oficis de núpcies tenen només les oracions soles.

Al final hi ha el següent colofó: “Istud missale scripsit G. Granelli presbiteri, ad honorem omnipotentis Dei, et ad servitium capellanie confratrie beate Marie et beati Michaelis archangeli”, devia servir només per a les misses que la dita fraterna celebrava.

De mà i època notablement posterior, però amb lletres gòtiques, són algunes addicions fetes als marges i als fulls darrers; l'últim té un tros de missa que degué ésser d'un altre llibre.

Quant a la procedència del missal, no sabem altra cosa que l'any 1667 es trobava en una ermita de la Sma. Trinitat, segons hom llegeix en una nota en el full de la coberta anterior: “Memoria de fr. Yuseph Puig. — De la diade que entrà a la ermita de la santa Trynitat, Vig a 12 de juñ de l'añ 1667 — fra Yuseph Puig, firmar lo sobredit”. No sabem que existís una ermita de la Trinitat a Vic; ni és clar que “Vig” signifiqui el nom d'aquesta ciutat, sino que podria ésser la grafia incorrecta de la paraula *avui*, i derivada de la mala pronunciació de “vuy”. A la diòcesi de Tarragona hi ha una ermita de la Sma. Trinitat a Èsplugas de Francolí, però cap índex no ens prova que el missal procedeixi d'aquesta. Cal recordar també que en aquesta època els Trinitaris estaven encarregats de l'església de Sta. Maria del Miracle de Tarragona³, i encara que no sigui gens probable que aquesta església no fos mai anomenada “ermita de la Sma. Trinitat”, podria ésser que els dits religiosos tinguessin encomanada alguna ermita en la diòcesi, amb aquesta advocació.

En compondre-se el missal que acabem de descriure, hom relligà, al començament del cànon (fol. 4), els dos fulls que contenen els fragments litúrgics i les miniatures; aquests dos fulls, també en pergami, amiden 195 X 130; les pàgines exteriors tenen el text i les interiors les miniatures.

³ S. CAPDEVILA. *El temple de Santa Maria del Miracle de Tarragona*. Publicacions de “la Cruz”, Tarragona, 1924, pàg. 49 i segs.

DESCRIPCIÓ I TRANSCRIPCIÓ DEL TEXT. — El text, que transcrivim a continuació, és escrit en lletra carolina de ple segle XII; les inicials són rubricades. Consta de l'acabament d'una oració, d'una prosa rítmica i d'una seqüència, aquesta última, sobretot, molt bella i interessant, amb la singularitat que els darrers quatre versos comencen amb una aclamació grega, en la grafia llatina: "Kirie chere", potser reminiscències d'algun text litúrgic oriental. Es refereixen a la festa de Pasqua (figs. 1 i 2).

[Fol. 1r] Hoc largire pater sancte per dilectum filium, quem mi|sisti in hunc mundum pro salute hominum. Cum quo sanctoque |⁸| spiritu regnas in perpetuum. Amen. |

Christe patris uerbum lumen de lumine uerum. Aspi|ce multi-
fluo nutante crimine seruum. Sarcu|⁶|nulisque animam depressam per-
niciosus. Aspice uenturo ut |letetur libera seculo. Per te perque cru-
cem, clavos, sputa |vulnera dura. Et per seruatum uano custode
sepul|⁹|crum. A quo post ternam liber surgis cito lucem. Audi|que
rogito supplex humilisque reus nunc. Nullus enim |spirans uitam
scelerator esse. Confiteor potuit |¹²| sacris subtractus ab|undis. Da
ueniam posco miserans, |sanctissime rector. En iterum fletus qua-
tiens oro redi|uiue. Preceptor maculas scelerum consumme meo-
rum. |¹⁵| Ut sanctus ueniens paraclitus intima cordis, quem das dis-
cipulis post |funus potsque recessus. Stelligeros propria uere uir-
tute |petitos. Emundet labrumque meum flamando perurat. |¹⁸| Ut
me flagiciis merear cognoscere cunctis. Lautum |quem uideo sacra-
to flumine tinctum. Da, rex re|gum prepollens induperator. Urbis
ad eterie conscen|²¹|dere menia mundum. Nec peto gemifluas heroum

[fol. 2v] lumine plenas. Ut sedes ad eam pulsator desidiosus, |ed
tantum modicum teneam prope claustra beatus. Regni |³| presidium
stigias uitare favillas. [Q]uo possim iubilum |et tutus captare su-
pernum. Ac uitam angelicam iugiter spira|re canendo.

- 6 Salue rex sabahot victor per secula salue.
Salue rex regum mortis prostrator amare.
Salue rex noster uite reparator amene.
- 9 Gloria nostra Deus salue de morte resurgens.
Spes o nostra Deus salue per secula regnans.
Principium nostrum salue fabricator olimpi.
- 12 Presidium nostrum salue destructor auerni.
Consilium nostrum salue sapientia simplex.

- Auxilium nostrum salve fortissime regum.
 15 Subsidiium nostrum salve solatia prebens.
 Suffragium nostrum salve munimina prestans.
 Kirie chere Deus nostre reparatio vite.
 18 Kirie chere Deus pax et uictoria nostra.
 Kirie chere Deus salus atque redemptio nostra.
 Kirie chere Deus laus et concordia pacis.

Hem resseguit atentament els índexs dels repertoris de Chevalier ⁴ i dels volums de Drewes i Blume ⁵, per cercar si aquests textos poètics eren ja coneguts; solament hem trobat un himne que comença com la nostra seqüència, però que segueix d'una manera completament distinta:

Salve rex Sabahot victor a morte resurgens
 cui placuit tantum laetificare diem
 Gloria, Christe, tuis maneat per saecula triumphis,
 cui mors atra nocens non dominabitur hic . . .

que es troba, segons Blume ⁶, en el manuscrit núm. 1707 de la Biblioteca Mazarin de París, del segle XI-XII). Cal notar que en aquesta època es troba una abundant i variada producció de peces poètico-litúrgiques.

DESCRIPCIÓ DE LES MINIATURES. — Encara més interessants que el text són les miniatures, que conceptuem d'entre les més belles d'aquell temps a Catalunya. El verso del primer full conté un Pantocrator i l'altra pàgina una Crucifixió. Ocupen, dintre del full, l'espai d'un rectangle de 85×45 i 95×45, respectivament. Les miniatures són fetes a ploma en el dibuix dels contorns i línies esquemàtiques, i il·luminades, amb preponderància dels colors blau, taronja i vermelló, a més dels encarnats; segueixen el verd, morat, groc, ocre i bru. El dibuix d'aquestes dues belles miniatures romàniques repeteix essencialment els esquemes d'aquestes conegudes representacions ⁷.

⁴ CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum*.

⁵ DREVES i BLUME, *Analecta hymnica*.

⁶ *Analecta hymnica*, vol. II, p. 20.

⁷ Vegeu: A. MUÑOZ, *Pittura romanica catalana: I paliatti dipinti dei Musei di Vich e di Barcellona a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1907), pàg. 89 i sg. — W. S. COOK, *The Earliest Painted Panels of Catalonia I i II* al *The Art Bulletin*, vol. V (1922), núm. 4 i vol. VI (1923), nú-

El Pantocrator (fig. 3), inclòs en el nimbe de forma d'ametlla, està assegut sobre tron encoixinat i posa els peus damunt un segment de cercle, que no surt fora del nimbe. L'ornamentació del coixí és, en els extrems, de puntets entre línies; la del tron de petits cercles, i de semicercles que inclouen puntets la del segment de cel; tots tres objectes són de fons groc amb faixes exteriors de vermelló. La figura del Crist està en la sòlita posició dels Pantocrators, amb la mà dreta en actitud de beneir, la qual no surt, però, fora del pit, i amb l'esquerra sostenint el llibre que recolza perpendicularment sobre el genoll. És barbat i té ampla cabellera estesa damunt les espatlles i amb un floc de cabells al mig del front. La testa és coronada de nimbe amb creu de línies paral·leles i ornamentada amb puntets. Vesteix túnica de color taronja, i el mantell, — il·luminat d'un blau tan espès que no permet de veure el dibuix dels plecs, — li cau per dessobre l'espatlla esquerra i es creua al davant per damunt dels genolls.

Els símbols dels evangelistes estan en els angles i fora el nimbe d'ametlla, sense que els inclogui cap cercle ni altra línia; l'àliga i l'àngel a la part superior i el brau i el lleó al dessota, tots quatre alats i amb nimbe a la testa, portant cada un el seu llibre de l'evangeli. Les ales són fetes de dues faixes de color: taronja i verd en els dos primers, i verd i vermelló en els altres; el cos de l'àliga és de color taronja, taronja i blau la túnica i el mantell de l'àngel, i blau i ocre els cossos del brau i del lleó, respectivament.

En la crucifixió (fig. 4), el Crist té coberts els lloms amb perizonium de color blau, nuat al davant; reposa els peus dessobre una fusta plana i té una posició tranquil·la i serena. Les mans són llargues i finament dibuixades. La testa, lleugerament inclinada cap a la seva dreta, és nimbada amb cercle creuat de ratlles paral·leles i puntets ornamentals; el cabell cau per dessobre i davant les espatlles i té al front el floc que hem notat en el Pantocrator. La creu és feta de cinc bandes: verda la central i de color morat i vermelló les exteriors; el cap i braços d'aquesta

mero 2. — PH. LAUER, *Les miniatures romanes des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1927. — J. GUDIOL, *Els primitius*, I i II, Barcelona, 1927 i 1929. — W. S. COOK, *A romanesque Fresco in the Plandura Collection* al *The Art Bulletin*, vol. X (1928), núm. 3. — J. DOMÍNGUEZ BORDONA, *La miniatura española*, 2 vols., Firenze, 1930.

creu acaben amb un eixamplament groc i és plantada en una muntanyeta feta de faixes ondulants d'ocre i vermelló.

Dessota la creu, a l'esquerra, hi ha la Verge en la coneguda posició de mig amagar la cara amb les mans cobertes amb el mantell; aquest és blau amb franja bruna i la túnica de color vermelló; St. Joan a l'altra banda recolza la cara en la seva mà dreta; porta la túnica bruna i el mantell blau. Ambdós tenen la testa nimbada de cercle groc.

A la part superior hi ha el sol i la lluna, representats per testes humanes dintre sengles cercles de dues faixes, taronja i vermelló; el sol amb els cabells taronja-vermelló, i la lluna, verds.

Aquestes miniatures no desdiuen en res de la pintura i miniatura romàniques de Catalunya. Moltes analogies, però, depenen de la repetició i estilització dels esquemes d'aquesta composicions. D'entre les miniatures que hem estudiat per a cercar elements de comparació, trobem una major semblança amb les nostres miniatures en un Pantocrator d'un còdex de Ripoll (figura 5) que es troba actualment en l'Arxiu de la Corona d'Aragó⁸; a més de l'analogia de l'ornamentació i disposició general de les figures, hi trobem altres coincidències: la manera de tractar els cabells, amb el mateix floquet que hem observat en les testes de les nostres miniatures, la manera de disposar els plecs de la túnica, sobretot prop dels peus, la posició de les mans i la combinació idèntica dels símbols dels evangelistes, que podria, certament, ésser casual.

Reconeixem, però, que no són dades suficients per a atribuir aquestes miniatures a l'escriptorium de Ripoll, tant més quan pertanyen a una època, sens dubte del segle XII, en la qual és tan difícil, per no dir impossible, d'especificar les escoles, perquè els amanuenses i il·luminadors eren exclusivament religiosos, que canviaven sovint de residència⁹.

PERE BATLLE I HUGUET, PREV.

⁸ *Libellus de scriptis Patrum et Contemplatione*. Còdex 214 de Ripoll, fol. 6 i 7. Vegeu: BEER, R., *Los manuscritos del monaster de Ripoll a Bol. Acad. buenas letras* 5 (1909-10) 336 i lám. VII.

⁹ Cfr. H. MARTÍN, *La miniature française du XIIIe au XVe siècle.*, París-Bruxelles 1923, pàg. 2.